

بازارهای اخلاقی و توسعه پایدار

رویا طباطبایی یزدی *

فرزانه مافی **

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۳/۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۹/۲۸

چکیده

دستیابی به توسعه اخلاق مدار و توجه به ارزش‌ها در فعالیت‌های اقتصادی زمانی امکان پذیر است که در تعاملات اقتصادی با حفظ ارزش‌ها، امکان دسترسی به هر دو مقوله مقدور گردد. اکنون در دنیا به بازارهای اخلاقی در راستای توسعه پایدار توجه زیادی می‌شود. بازارهای اخلاقی به سرمایه‌گذاری‌ها و بازارهایی با توجه به مسائل زیست محیطی و مسئولیت اجتماعی توجه دارد که در دنیای کنونی در حال رشد است. از هدف‌های اصلی توسعه پایدار، دستیابی به سطحی معقول از خوب‌زیستی است که به‌طور عادلانه بین اقشار جامعه توزیع شده باشد و بتواند به‌طور مداوم بین نسل‌های آینده تداوم یابد. در این تعریف، پایداری در واقع گذار جامعه از رشد اقتصادی مبتنی بر مصرف بی حد و حصر منابع تجدیدنپذیر به پیشرفت (بهبود کیفیت زندگی) مبتنی بر استفاده بیشتر از منابع تجدیدنپذیر در درازمدت، است.

در این مقاله ارتباط بین اخلاق و توسعه در چارچوب توسعه پایدار مدنظر قرار گرفته است. از بین نگرش‌های مختلف به توسعه پایدار، نگرش سرمایه‌ای به توسعه انتخاب شده است. در این نگرش، توسعه پایدار شامل ۴ سرمایه ارزشمند مادی، طبیعی، انسانی و اجتماعی است. برای هر یک از محورهای چهارگانه مورد اشاره شاخص‌هایی که از جنبه اخلاقی بر محور مورد نظر تأثیرگذار است، انتخاب شده است. برای محور سرمایه طبیعی از شاخص عملکرد محیط زیست، برای محور سرمایه اجتماعی از شاخص سرمایه اجتماعی، برای محور سرمایه انسانی از شاخص کیفیت زندگی و برای محور سرمایه مادی از شاخص‌های حکمرانی خوب، اقتصاد زیرزمینی و پولشویی استفاده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در قالب این موارد، با استفاده از روند متغیرها، به آینده‌نگری و چشم‌انداز آن محورها در ایران و چند کشور رقیب ایران در سند چشم‌انداز پرداخته شده است.

واژه‌های کلیدی: بازارهای اخلاقی، توسعه پایدار، کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی، حکمرانی خوب

طبقه‌بندی: Q01,015:Jel

* دکتری اقتصاد از دانشگاه تهران، مدیر گروه پژوهشی شاخص‌سازی و آینده‌پژوهشی مرکز تحقیقات

Roya_tabatabaee@yahoo.com

استراتژیک، عضو هیئت مدیره انجمن آینده‌نگری ایران

** کارشناس ارشد مدیریت، مدرس دانشکده مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی، عضو هیات مدیره

fmafie2@yahoo.com

انجمن آینده‌نگری ایران

www.SID.ir

مقدمه

دستیابی به بازارهای اخلاقی و توجه به ارزش‌ها در فعالیت اقتصادی زمانی امکان‌پذیر است که در تعاملات اقتصادی با حفظ ارزش‌ها، امکان دسترسی به هر دو مقوله مقدر شود. اخلاق پیش‌زمینه کلیه داوری‌های ذهنی و عامل اصلی در انتخاب راهبرد زندگی، تعامل اجتماعی و تا حدی تجارت است. با این اوصاف، تغییر و تحول ارزش‌ها منوط به یک نسل و پذیرفتن آنها نیست، بلکه استمرار ارزش‌های اخلاقی و تربیت نسل‌ها در بررسی خاستگاه سنتی اخلاق در اقتصاد، از اهمیت بسزایی برخوردار است.

اخلاق اقتصاد شاخه‌ای از اخلاق است که موضوع آن، مسائلی است که از راه اقتصاد پدید می‌آید (آیش هوف، ۲۰۰۶). از این‌رو اخلاق به معنای «مورال»^۱، در یک جریان مرتبط و وابسته جبری از راه رفتارهای با فضیلت تمام اعضای جامعه تحول می‌یابد و اخلاق به معنای «اتیک»^۲ رفتاری عقلانی و با نیت است، که فضیلت شمرده می‌شود و به صورت یک منش قلمداد می‌شود. بنابراین اخلاق اقتصاد همان اقتصاد هنجاری متکی بر معیارهای اخلاقی است. البته اخلاق اقتصاد فقط به هنجارها نمی‌پردازد بلکه به ارزش‌های بنیادی جامعه نیز می‌پردازد (نوربخش، ۱۳۸۶).

بازارهای اخلاقی تنها از طریق توسعه پایدار حاصل خواهد شد. Henderson (2009). از هدف‌های اصلی توسعه پایدار دستیابی به سطحی معقول از خوب‌زیستی اقتصادی است که به‌طور عادلانه بین اقشار جامعه توزیع شده باشد و بتواند به‌طور مداوم بین نسل‌های آینده تداوم یابد. در این تعریف پایداری در واقع گذار جامعه از رشد اقتصادی مبتنی بر مصرف بی‌حد و حصر منابع تجدیدنپذیر به پیشرفت (بهبود

1. Moral

2. Ethic

کیفیت زندگی) مبتنی بر استفاده بیشتر از منابع تجدیدپذیر در درازمدت می‌باشد. (طباطبایی یزدی، ۱۳۹۰) که مفاهیمی چون عدالت و اخلاقیات در آن مشهود است. **هانس کونگ**^۱، رئیس بنیاد اخلاق جهانی سازمان ملل متحد پس از بحران مالی و اقتصادی جهانی، در سال ۲۰۰۹ در سخنرانی خود در دفتر مرکزی سازمان ملل، با محور اخلاق کسب و کار بیانیه‌ای را با تکیه بر چشم‌اندازهای مشترک، نسبت به فعالیت‌های اقتصادی عادلانه و قانونی ارائه کرد و گفت «ما به زمینه اخلاقی مشترکی در بازارهای جهانی نیاز داریم» این بیانیه به تمام فعالان عرصه اقتصاد و تجارت جهانی، مسئولیت‌های فردی را برای انسانی کردن کاربرد اخلاق جهانی اقتصاد یادآوری می‌کند و اینکه چارچوب قانون‌های اقتصادی باید اخلاقی باشد.

آنچه مسلم است بحران مالی جهانی سال ۲۰۰۸ میلادی یک بحران اعتماد بوده و اقتصاد بازار بدون محیط اخلاقی عملکردش محدود خواهد بود. در واقع بحران اقتصاد جهانی، بحران ارزش‌ها و مسئولیت‌پذیری بوده است. لذا همه کشورها برای حضور در اقتصاد جهانی نمی‌توانند نسبت به اخلاق کسب و کار و بازارهای اخلاقی بی‌تفاوت باشند و بنگاه‌ها برای حضور در بازارهای جهانی ناگزیرند به این مهم بیااندیشند.

بی‌اخلاقی در اقتصاد، کشورهای اسلامی را هم تحت تأثیر قرار داده است؛ به طوری که در سال ۲۰۱۰ مطالعه‌ای با موضوع اخلاق و اقتصاد بین ۲۰۸ کشور دنیا با مدنظر قرار دادن ۱۲ شاخص اخلاقی صورت گرفته و حاکی از این است که تارده ۳۲ هیچ کشور اسلامی دیده نمی‌شود که این امر تکان‌دهنده است. کشور مالزی در رتبه ۳۳ و ایران در رتبه ۱۳۹ قرار گرفته است (Scheherazade S. Rehman and Hossein Askari, 2010).

امروزه با توجه به خیزش‌های مردمی در کشورهای شمال آفریقا و خاورمیانه اهمیت بازارهای اخلاقی و توسعه پایدار بیشتر از گذشته نمایان شده است. اکثر مردم این کشورها به نبود حکمرانی خوب، فساد مالی، پایین بودن کیفیت زندگی، عملکرد نامناسب محیط‌زیست، وجود اقتصاد زیرزمینی و پولشویی گسترده و عدم شفافیت اعتراض دارند. بنابراین توجه به مؤلفه‌های توسعه پایدار با تأکید بر بازارهای اخلاقی در آینده باید بیش از پیش مورد توجه باشد.

۱. مبانی نظری

علم اخلاق شاخه‌ای از علوم انسانی است که موضوع آن ارزش (خوب بودن یا بد بودن) خوبی‌ها و رفتارهای انسان است و علم اقتصاد و توسعه پایدار به‌عنوان یکی دیگر از شاخه‌های علوم انسانی مانند هر علم دیگری بر پایه برخی فرضیات مرتبط با واقعیات بنا شده است. پیچیدگی علوم انسانی و اجتماعی در این است که در زندگی انسان‌ها واقعیت‌ها از ارزش‌ها (اعتقادات) به‌طور تمام و کمال مستقل نیستند و فرضیات علمی، اغلب دارای مضمون ارزشی نیز هستند. موضوع اصلی علم اقتصاد، شناخت سازوکارهای نظام بازار است و این نظام بر مبنای دو اصل (یا فرض) مالکیت خصوصی و آزادی قابل تصور است. بازار به‌معنای توافق بر سر مبادله دارایی‌های متعلق به افراد معین است. توافق، متضمن حداقل آزادی و مبادله، مستلزم مالکیت موضوع دادوستد است.

روند جهانی شدن بسیاری از مسائل و موضوعاتی را که در یک یا دو جامعه محدود می‌شد، در جوامع دیگر مطرح می‌کند؛ به‌عبارت دیگر اخلاق و اخلاقیات به‌سهولت از مرزها می‌گذرند. بحران مالی و اقتصادی سال ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹، لزوم توجه به اقتصاد بازارهای اخلاقی را نمایان می‌سازد. سازمان‌های سبز که حکمرانی مناسبی دارند و اخلاقی هستند، می‌توانند استانداردها را در سراسر جهان ارتقا دهند. مباحث مربوط به توسعه پایدار نیز در این رابطه مطرح می‌شود. گروهی از دانشمندان با تخصص‌های مختلف در این حوزه فعالیت می‌کنند و در سایتی به‌نام بازارهای اخلاقی (www.Ethicalmarkets.com) مقالات باارزشی در محورهای مختلف، نظیر سرمایه اجتماعی، تکنولوژی سبز، اقتصاد سبز و پایداری به رشته تحریر درآمده است. در اقتصاد بازارهای اخلاقی، رضایت^۱ و شادی از اهمیت بسزایی برخوردارند. استیگلitz - سن^۲ در زمینه اندازه‌گیری رضایت‌مندی کشورها به‌جای محاسبه تولید ناخالص داخلی تلاش‌های زیادی کرده‌اند. خانم *هیزل هندرسن*^۳ در مقاله‌ای که در سال ۲۰۰۹ منتشر کرده است، بیان داشته که امریکا موقعیت خود را به‌عنوان تنها ابرقدرت از دست داده است و چین، هند و برزیل از بازیگران کلیدی جهانی به‌شمار می‌روند. G7 و G8 به G20

1. Well-Being
2. Stieglitz –Sen.
3. Hazel – Henderson

تبدیل شده‌اند و به‌زودی به G192 (شامل تمام کشورهای دنیا) مبدل خواهند شد و به‌منظور مردم‌سالار کردن اقتصاد جهانی بعد از بحران سال ۲۰۰۸، امکان بازی برای تمام بازیگران فراهم می‌گردد. به اعتقاد هندرسن، ما نمی‌توانیم اهداف توسعه هزاره را تنها با اندازه‌گیری‌های پولی و معیار رشد GDP و الگوی بازارهای کارآمد سنتی مورد ارزیابی قرار دهیم (Henderson, 2009).

کشورهای فقیری در دنیا وجود دارند که شادند مثل کشور بوتان^۱ و در مقابل کشورهای نسبتاً ثروتمندی در دنیا وجود دارند که ملاحظات اخلاقی در آن رعایت نمی‌شود و مردم این کشورها اغلب شاد نیستند. گزارش استیگلیتز - سن برای محاسبه عملکرد اقتصادی و پیشرفت‌های اجتماعی در جهت درستی پیش می‌روند، ولی این پیشرفت بسیار کند است.

محاسبات اقتصادی نسبت به بسیاری از هزینه‌های اجتماعی و محیطی، کور هستند. محاسبات اقتصادی نسبت به بسیاری از اثرات جانبی^۲ خنثی عمل می‌کنند و بنابراین بسیاری از هزینه‌های بنگاه‌ها و پروژه‌ها از محاسبات حذف می‌شوند و اکنون اغلب کشورها با بحران فقر، نابرابری، محرومیت اجتماعی، آلودگی محیط‌زیست و شکست بازار مواجه‌اند (Henderson, 2009).

سیاست‌های اقتصادی همیشه پیامدهایی را به‌دنبال خواهند داشت و به همین جهت در اندازه‌گیری توانایی موفقیت اقتصادی، سیاست جلب رضایت مصرف‌کنندگان، باید در اولویت قرار گیرد. از این منظر، دولت‌ها باید تلاش نمایند با رویکردی صادقانه، اطلاعات نامتقارن را برای مردم کاهش دهند. در یک نظام اقتصادی هر قدر این نظام توسعه‌یافته‌تر باشد، اطلاعات در آن متقارن‌تر و شفافیت در آن بیشتر است. از سوی دیگر از آنجاکه در همه اقتصادها اطلاعات می‌تواند نامتقارن باشد، نقش اخلاق در جهت عدم ایجاد فرصت‌طلبی و در نتیجه تخصیص کارآمد منابع، بسیار اهمیت خواهد یافت و از اینجا نقش اخلاق در عملکرد اقتصادی موضوعیت پیدا می‌کند. بنابراین در این مفهوم، نشانه یک جامعه اقتصادی - اخلاقی، جامعه‌ای خواهد بود که اعتماد بازیگران اقتصادی به یکدیگر در آن بالا بوده و از آن به‌عنوان «سرمایه اجتماعی» یاد می‌شود. مهم‌ترین تعامل در یک نظام

1. Bhutan
2. Externalities

اقتصادی - اخلاقی، تعاملی است که بین دولت‌ها و مردم در جامعه است (نایب، ۱۳۸۷: ۲).
در این مقاله ارتباط بین بازارهای اخلاقی و توسعه در چارچوب توسعه پایدار حاصل شده است که توسط هیزل هندرسون و سایر افرادی که در این زمینه فعالیت می‌کنند به دفعات مطرح شده است.

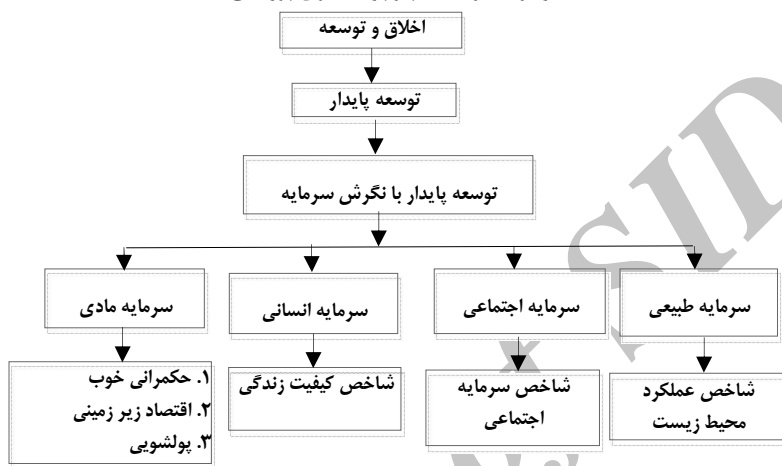
۲. مؤلفه‌های اثرگذار بر توسعه پایدار و بازارهای اخلاقی

چارچوب نظری پژوهش را می‌توان در نمودار شماره (۱) ملاحظه نمود. در این نمودار اخلاق و توسعه از طریق توسعه پایدار که به جنبه‌های عدالت و اخلاق توجه ویژه دارد حاصل شده است و نگرش سرمایه به توسعه پایدار مورد استناد قرار گرفته است. در این نگرش توسعه پایدار به ۴ سرمایه: طبیعی، اجتماعی، انسانی و مادی تقسیم می‌شود (طباطبایی یزدی، ۱۳۹۰) که برای هر یک از آنها مؤلفه‌هایی که بیشتر به جنبه‌های اخلاقی توجه دارند، مورد استفاده قرار گرفته است و در قسمت‌های بعدی مقاله، شاخص‌هایی در هر یک از محورهای چهارگانه معرفی و هم به صورت سری زمانی؛ و هم به صورت مقایسه با برخی کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز، نظیر ترکیه، عربستان سعودی، مصر، قزاقستان، پاکستان، امارات متحده عربی و ایران، پرداخته شده است.

مبحث توسعه پایدار از آنجاکه به مسائل زیست‌محیطی، سرمایه اجتماعی و بسیاری از مسائلی که در بازارهای اخلاقی مطرح است، توجه دارد، در حوزه بازارهای اخلاقی طبقه‌بندی می‌شود. توسعه پایدار با نگرش سرمایه یک چارچوب همه‌جانبه‌نگر؛ شامل شناخت محدودیت‌های اکولوژیکی و عملکرد محیط‌زیست، ارزیابی سرمایه اجتماعی، چگونگی کیفیت زندگی و ارزیابی سرمایه مادی می‌باشد. در این مقاله به موضوعات محیط‌زیست، سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی، حکمرانی خوب، اقتصاد زیرزمینی و پول‌شویی که همه در ارتباط با بازارهای اخلاقی در جهت رسیدن به توسعه پایدارند، پرداخته شده است. شاخص عملکرد محیط‌زیست برای ارزیابی سرمایه طبیعی، شاخص سرمایه اجتماعی برای بررسی سرمایه اجتماعی، شاخص کیفیت زندگی برای بررسی سرمایه انسانی از جنبه اخلاقی و شاخص‌های حکمرانی خوب، اقتصاد زیرزمینی و پول‌شویی برای ارزیابی سرمایه مادی از جنبه

اخلاقی مورد ارزیابی و بررسی قرار خواهد گرفت. در مورد اکثر مؤلفه‌های اثرگذار بر اقتصاد بازارهای اخلاقی، آمارهای معتبر جهانی وجود دارد که با ملاحظه روند آن متغیرها می‌توان در مورد چشم‌انداز آینده آنها اظهار نظر نمود.

نمودار شماره (۱). چارچوب نظری پژوهش

در رابطه با رشد اقتصادی باید محدودیت‌هایی در استفاده از منابع و جمعیت قائل شد و به نابودی اکولوژیکی توجه نمود. همچنین دنیا باید مطمئن شود که دسترسی عادلانه به منابع محدود باید وجود داشته باشد. (United Nations, Multiple crises..., 2009)

در جدول شماره (۱) پیش‌بینی‌هایی در زمینه متغیرهای مؤثر بر توسعه پایدار در سال ۲۰۵۰ بر مبنای سناریوهای مختلف ارائه شده است. همان‌طور که از این جدول مستفاد می‌شود، وضعیت توسعه پایدار با توجه به اطلاعات مندرج در این جدول بسیار نگران‌کننده است و لزوم توجه به بازارهای اخلاقی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را نمایان می‌سازد.

جدول شماره (۱). روند متغیرهای مؤثر بر توسعه پایدار و ارائه اطلاعات در ۲۰۵۰

سال	۲۰۵۰	۲۰۰۰	۱۸۰۰	متغیر
	۱۰	۶	۱	جمعیت (میلیارد نفر)
	۸۵-۱۱۰	۳۰	۰/۳	GDP (میلیارد دلار) به قیمت‌های ثابت سال ۱۹۹۰
	۶۰۰-۱۰۴۰	۴۲۰	۱۳	انرژی اولیه
	۵-۱۵	۶/۴	۰/۳	انتشار گاز CO2
	۱۲۰-۱۶۰	۴۰	۰/۰۴	تحرک (کیلومتر/فرد / روز)

World Energy Council , 2009

مأخذ:

جمعیت در سال ۲۰۵۰ نسبت به سال ۲۰۰۰ در حدود ۶۷ درصد رشد خواهد کرد. مصرف انرژی‌های اولیه در سناریوهای مختلف در سال ۲۰۵۰ نسبت به سال ۲۰۰۰ در محدوده ۴۳ درصد تا ۱۴۸ درصد رشد خواهد کرد. انتشار گاز CO₂ در سناریوهای مختلف در سال ۲۰۵۰ نسبت به سال ۲۰۰۰ در محدوده ۲۲ درصد تا ۱۳۴ درصد رشد خواهد کرد که تمام آنها اثرات قابل توجهی بر توسعه پایدار به وجود خواهد آورد.

با عنایت به تعریف توسعه پایدار، لازم است در هر چهار بعد سرمایه‌ای آن مؤلفه‌هایی که با توجه ویژه به اقتصاد بازارهای اخلاقی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد، بررسی شوند. این مؤلفه‌ها عبارتند از شاخص عملکرد محیط زیست، شاخص سرمایه اجتماعی، شاخص کیفیت زندگی، حکمرانی خوب، اقتصاد زیرزمینی و پولشویی.

۱-۲. سرمایه طبیعی

برای ارزیابی سرمایه طبیعی از جنبه اخلاقی از شاخص عملکرد محیط زیست^۱ (EPI) استفاده شده است. رتبه‌بندی این شاخص در سال ۲۰۱۰، با استفاده از ۲۵ نامگر و تعداد ۱۶۳ کشور انجام شده است. این ۲۵ نامگر در ۶ دسته‌بندی سیاستی در رابطه با عملکرد محیط‌زیست طبقه‌بندی شده‌اند که عبارتند از سلامت محیط‌زیست، آلودگی هوا، منابع آبی، تنوع زیستی، منابع طبیعی مولد و تغییرات آب‌وهوایی (EPI Rankings, 2010).

شاخص عملکرد محیط‌زیست در سال ۲۰۱۲؛ ۱۳۲ کشور را در پنج دسته‌بندی عملکرد: یعنی خیلی قوی، قوی، متوسط، ضعیف و خیلی ضعیف، مورد مقایسه قرار داده است. از ۷ کشور مورد مقایسه در این تحقیق در سال ۲۰۱۲ سه کشور مصر، امارات متحده عربی و عربستان سعودی در دسته عملکرد متوسط و سه کشور ترکیه، ایران و پاکستان در دسته عملکرد ضعیف و کشور قزاقستان در دسته عملکرد خیلی ضعیف قرار داشته است.

رتبه اول این شاخص در سال ۲۰۱۲ متعلق به کشور سوئد، رتبه دوم متعلق به کشور لاتویا و رتبه‌های سوم و چهارم متعلق به کشورهای نروژ و لوکزامبورگ بوده است. همچنین رتبه اول این شاخص در سال ۲۰۱۰ متعلق به کشور ایسلند و رتبه

1. Environmental Performance Index

دوم متعلق به کشور سوئد بوده است. کشور ایران در سال ۲۰۱۲ در رتبه ۱۱۴ بین ۱۳۲ کشور قرار داشته است که عملکرد نامناسب کشور در حوزه محیط‌زیست را نشان می‌دهد. این درحالی است که کشور ایران در سال ۲۰۱۰ دارای رتبه ۷۸ بین ۱۶۳ کشور و در حد وسط کشورهای جهان از نظر عملکرد محیط‌زیست قرار داشته است. وضعیت عملکرد محیط‌زیست ایران در سال ۲۰۱۰ و بین ۷ کشور منطقه، در جایگاه سوم بعد از مصر و ترکیه بوده است.

جایگاه ایران در سال ۲۰۱۲ و بین ۷ کشور مهم منطقه، به جایگاه پنجم تنزل یافته است. عملکرد اکثر کشورهای منطقه در ۷ سال اخیر بدتر شده است، به‌ویژه عملکرد کشورهای ایران، ترکیه و قزاقستان در سال ۲۰۱۲ نسبت به سال ۲۰۱۰ بسیار بدتر شده است. عملکرد کشورهای نظیر امارات متحده عربی و عربستان سعودی که در سال ۲۰۱۰ نسبت به چهار سال قبل آن بدتر شده بود، در سال ۲۰۱۲ به نحو چشمگیری بهبود یافته است. در مجموع چشم‌انداز محیط‌زیست در کشورهای منطقه مطلوب ارزیابی نمی‌شود.

جدول شماره (۲). شاخص عملکرد محیط زیست در کشورهای منتخب چشم‌انداز طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۶

سال		۲۰۰۶		۲۰۰۸		۲۰۱۰		۲۰۱۲	
کشور	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص	رتبه
مصر	۸۵	۵۷/۹۰	۷۱	۶۲/۰۰	۶۸	۵۵/۱۸	۶۰	۵۵/۱۸	۶۰
ایران	۵۳	۷۰/۰۰	۶۷	۶۶/۹۰	۷۸	۴۲/۳۳	۱۱۴	۴۲/۳۳	۱۱۴
قزاقستان	۷۰	۶۳/۵۰	۱۰۷	۶۵/۰۰	۹۲	۳۲/۹۴	۱۲۹	۳۲/۹۴	۱۲۹
عربستان سعودی	۵۹	۶۸/۳۰	۷۸	۷۲/۸۰	۹۹	۴۹/۹۷	۸۲	۴۹/۹۷	۸۲
ترکیه	۴۹	۷۲/۸۰	۷۲	۷۵/۹۰	۷۷	۴۴/۸	۱۰۹	۴۴/۸	۱۰۹
پاکستان	۱۲۷	۴۱/۱۰	۱۲۴	۵۸/۸۰	۱۲۵	۳۹/۵۶	۱۲۰	۳۹/۵۶	۱۲۰
امارات متحده عربی	۴۷	۷۳/۲۰	۱۱۲	۶۴/۰۰	۱۵۲	۵۰/۹۱	۷۷	۵۰/۹۱	۷۷

رتبه در بین ۱۳۲ کشور در سال ۲۰۱۲؛ رتبه در بین ۱۶۳ کشور در سال ۲۰۱۰؛ رتبه بین ۱۴۹ کشور در سال ۲۰۰۸ و رتبه بین ۱۳۳ کشور در سال ۲۰۰۶

رتبه کمتر نشانگر وضعیت بهتر است. ارقام بالاتر شاخص مربوط به وضعیت بهتر است.

Environmental Performance Index 2010, 2012

مأخذ:

۲-۲. سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی را به‌سادگی می‌توان به‌عنوان وجود مجموعه معینی از هنجارها یا

ارزش‌های غیررسمی تعریف کرد که همکاری و تعاون بین آنها مجاز است و در آن سهمیم هستند. مشارکت در ارزش‌ها و هنجارها به‌خودی‌خود عامل تولید سرمایه اجتماعی نمی‌گردد، زیرا این ارزش‌ها ممکن است ارزش‌های منفی باشد. هنجارهایی که سرمایه اجتماعی تولید می‌کنند در اصل باید شامل سجایایی از قبیل صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دوجانبه باشد.

به‌طورکلی سرمایه اجتماعی منابعی در دسترس هستند نظیر اطلاعات، اندیشه‌ها، راهنمایی‌ها، فرصت‌های کسب‌وکار، قدرت و نفوذ، پشتیبانی احساسی، خیرخواهی، اعتماد و همکاری. کلمه اجتماعی در عنوان سرمایه اجتماعی، دلالت می‌کند که این منابع، خود دارایی‌های شخصی محسوب نمی‌شوند، هیچ فردی به‌تنهایی مالک آنها نیست. این منابع در دل شبکه‌های روابط قرار گرفته‌اند. اگر شما سرمایه انسانی را آنچه که شما می‌دانید فرض کنید (مجموع دانش، مهارت و تجارب شما) پس دسترسی به سرمایه اجتماعی به کسانی که شما می‌شناسید بستگی دارد، یعنی اندازه، کیفیت و گوناگونی شبکه‌های کسب‌وکار و شبکه‌های ارتباطی شخصی شما در آن مؤثر است. اما فراتر از آن، سرمایه اجتماعی به کسانی که شما نمی‌شناسید نیز بستگی دارد، البته اگر شما به‌طور غیرمستقیم به‌وسیله شبکه‌هایتان با آنها در ارتباط باشید.

امروز در سراسر جهان دولت‌ها در کانون توجه برای ایجاد سرمایه اجتماعی قرار گرفته‌اند. عامل تعیین‌کننده توسعه، به‌رغم تجربه‌های متفاوت، کارآمد بودن دولت است. وجود دولت کارآمد برای فراهم آوردن کالاها و خدماتی (مقررات و نهادهایی) که به بازار اجازه رشد و شکوفایی دهد و مردم را به‌سوی زندگی سالم‌تر و سعادت‌مندتر سوق دهد، حیاتی است. بدون چنین دولتی، توسعه پایدار در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی غیرممکن است. ۵۰ سال پیش بسیاری از اندیشمندان درست همین نظر را عنوان می‌کردند که توسعه باید دولت‌مدار باشد. از آن هنگام تا به امروز تجربه توسعه پیام متفاوتی را به ما می‌دهد: دولت در فرایند توسعه اجتماعی و اقتصادی نقش محوری دارد، باین‌حال نه به‌عنوان فراهم‌کننده مستقیم رشد؛ بلکه به‌عنوان یک شریک، عامل تسریع و تسهیل‌کننده در روند توسعه (بانک جهانی، ۲۰۰۹). مهم‌ترین اقداماتی که توسط دولت‌ها می‌تواند برای تقویت سرمایه اجتماعی انجام شود عبارتند از: تشویق و تقویت تشکیل نهادهای مدنی؛

تقویت و غنی‌سازی آموزش‌های عمومی؛ تأمین امنیت شهروندان در جهت حضور داوطلبانه در نهادهای اجتماعی؛ پرهیز از تصدی‌گری بخش‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و واگذاری فعالیت‌های مربوطه به نهادهای مردمی برای جلب مشارکت آنها در فعالیت‌ها و زمینه‌سازی ایجاد شبکه‌های اعتماد بین آحاد مختلف مردم (فوکویاما، ۱۹۹۹).

امروزه سازمان‌های دولتی باید به فعالیت‌هایی دست بزنند که مورد قبول جامعه و منطبق با ارزش‌های آن باشد. آن دسته از دستگاه‌های دولتی که نتوانند خود را با این مهم تطبیق دهند، در عرصه عمل موفق نخواهند بود. بدیهی است اگر شهروندان از سازمان‌های دولتی سلب اعتماد کنند، در یک فضای بی‌اعتمادی هم سازمان‌ها و هم شهروندان متضرر شده و خسارت خواهند دید. بنگاه‌های دولتی وقتی بخواهند وظایفی را که بهتر است به جامعه مدنی سپرده شود، در دست گیرند، سرمایه اجتماعی را تهی می‌کنند (الوانی، ۱۳۸۳).

در جدول شماره (۳) اندازه و رتبه جهانی و منطقه‌ای شاخص سرمایه اجتماعی آمده است. وضعیت سرمایه اجتماعی در سال ۲۰۱۱ در بین ۷ کشور منتخب منطقه چشم‌انداز در کشورهای ایران، پاکستان، ترکیه و مصر به ترتیب با ارقام ۳/۰۰، ۲/۰۱، ۱/۸۹- و ۱/۳۷- و با رتبه‌های جهانی در بین ۱۱۰ کشور جهان به ترتیب برابر با ۱۰۷، ۱۰۰، ۹۹ و ۹۰ بسیار نامناسب و وضعیت کشورهای عربستان سعودی، قزاقستان و امارات متحده عربی به ترتیب با رتبه‌های جهانی برابر با ۱۹، ۲۷ و ۳۰ مناسب تشخیص داده شده است. در خصوص روند شاخص سرمایه اجتماعی، اندازه این شاخص در ایران طی سالهای ۲۰۰۹-۲۰۱۱ بدون تغییر، وضعیت کشور قزاقستان، امارات متحده عربی و پاکستان طی این سال‌ها از روندی مثبت برخوردار بوده است. در مجموع اکثریت ۷ کشور منتخب چشم‌انداز در جهت بهبود شاخص سرمایه اجتماعی در سه سال منتهی به ۲۰۱۱ گام‌های مثبتی را برداشته‌اند، منتها در حال حاضر وضعیت ۴ کشور از ۷ کشور مورد مقایسه در مورد شاخص سرمایه اجتماعی بسیار نامطلوب است.

جدول شماره (۳). اندازه، رتبه جهانی و رتبه منطقه‌ای شاخص سرمایه اجتماعی طی سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۹

کشور	سال		
	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱
مصر	-۱/۴۴	-۱/۶۳	-۱/۳۷
ایران	-۳/۰۰	-۳/۰۰	-۳/۰۰
قزاقستان	۰/۱۵	۰/۶۰	۰/۹۰
عربستان	۰/۴۰	۱/۵۳	۱/۴۹
ترکیه	-۳/۴۴	-۳/۴۴	-۱/۸۹
پاکستان	-۵/۱۰	-۴/۹۸	-۲/۰۱
امارات متحده	۰/۴۵	۰/۴۹	۰/۷۷

Legatum Prosperity Index, 2011

ماخذ:

اندازه بزرگ‌تر شاخص به معنی وضعیت بهتر و رتبه بیشتر به معنی وضعیت بدتر است. در سال ۲۰۱۱، ۱۱۰ کشور با یکدیگر مقایسه شده‌اند.

شاخص سرمایه اجتماعی در جدول، از ۷ زیرشاخص: کمک‌های مالی^۱، داوطلب رسمی^۲، کمک به غریبه‌ها^۳، ازدواج^۴، درک حمایت اجتماعی^۵، حضور در مراسم مذهبی^۶ و اعتماد به دیگران^۷ تشکیل شده است.

۲-۳. سرمایه انسانی

برای ارزیابی سرمایه انسانی از جنبه اخلاقی از شاخص کیفیت زندگی استفاده شده است. شاخص کیفیت زندگی عبارت است از برداشت شخصی یک فرد از موقعیت زندگی‌اش در رابطه با اهداف، انتظارات، استانداردها و احتیاجاتش (سازمان بهداشت جهانی). در تعریف جدیدتر اختلاف بین سطح انتظارات انسان‌ها و سطح واقعیت‌ها را عنوان می‌کنند و هرچه این اختلاف کمتر باشد، کیفیت زندگی بالاتر است. کیفیت زندگی از ترکیب نه (۹) شاخص به شرح زیر محاسبه می‌شود: (۱) هزینه زندگی، (۲) فراغت و فرهنگ، (۳) اقتصاد، (۴) محیط‌زیست، (۵) آزادی، (۶) سلامت، (۷) زیرساخت، (۸) ریسک و امنیت، و (۹) آب‌وهوا.

1. Donations
2. Formal Volunteering
3. Helping Strangers
4. Marriage
5. Perceptions of Social Support
6. Religious Attendance
7. Trust Others

همان‌طور که از جدول شماره (۴) مستفاد می‌شود، به‌طور کلی شاخص کیفیت زندگی در تمام ۷ کشور منتخب سند چشم‌انداز از وضعیت نامناسبی برخوردار است و ارقام شاخص فاصله زیادی تا حداکثر آن، یعنی رقم ۱۰۰ دارند. در بین کشورهای مورد بررسی، ترکیه از وضعیت نسبی مناسب‌تری برخوردار است و رتبه این کشور در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۱۱ در بین ۱۹۵ کشور به‌ترتیب ۶۸ و ۶۷ گزارش شده است. رتبه کمتر به مفهوم وضعیت بهتر است. بین کشورهای مورد بررسی از نظر کیفیت زندگی و در سال‌های ۲۰۰۶ الی ۲۰۱۱، بدترین وضعیت در مجموع مربوط به کشور پاکستان و بهترین وضعیت مربوط به کشور ترکیه بوده است. عربستان سعودی، مصر و ایران از نظر شاخص کیفیت زندگی طی سال‌های مورد بررسی از وضعیت مطلوب برخوردار بوده‌اند. این وضع لزوم توجه جدی را در برنامه‌ریزی‌های این کشورها طلب می‌نماید. ارتقای اخلاقیات و اقتصاد بازارهای اخلاقی می‌تواند آینده کشورها را از نقطه‌نظر کیفیت زندگی بهبود بخشد. بسیاری از مطالبات اخیر مردم در افریقای شمالی و خاورمیانه مربوط به خواسته آنها در جهت بهبود کیفیت زندگی است که با توجه بیشتر به اقتصاد بازارهای اخلاقی در آینده می‌توان شاهد بهبود کیفیت زندگی این کشورها بود.

جدول شماره (۴). شاخص کیفیت زندگی در کشورهای منتخب چشم‌انداز

طی سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۱۱

سال	۲۰۰۶		۲۰۰۷		۲۰۰۸		۲۰۰۹		۲۰۱۰		۲۰۱۱	
	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص	رتبه	عدد شاخص
مصر	۱۳۱	۵۲/۰۰	۱۳۰	۵۲/۰۰	۱۳۱	۵۲/۰۰	۱۳۲	۵۰/۰۰	۱۲۵	۵۱/۰۰	۱۳۶	۵۲/۰۰
ایران	۱۴۷	۵۰/۰۰	۱۹۰	۴۲/۰۰	۱۴۷	۵۰/۰۰	۱۶۳	۴۶/۰۰	۱۵۰	۴۹/۰۰	۱۴۲	۵۰/۰۰
قزاقستان	۱۲۶	۵۳/۰۰	۱۴۴	۵۳/۰۰	۱۲۶	۵۳/۰۰	۱۴۴	۴۹/۰۰	۱۵۵	۴۸/۰۰	۱۳۳	۵۲/۰۰
عربستان سعودی	۱۹۰	۳۶/۰۰	۷۱	۶۴/۰۰	۱۹۰	۳۶/۰۰	۱۷۱	۴۴/۰۰	۱۶۹	۴۵/۰۰	۱۵۸	۴۸/۰۰
ترکیه	۶۸	۶۲/۰۰	۶۸	۴۹/۰۰	۱۷۱	۶۲/۰۰	۶۸	۶۰/۰۰	۷۳	۶۱/۰۰	۶۷	۶۱/۰۰
پاکستان	۱۸۴	۴۳/۰۰	۱۷۵	۴۳/۰۰	۱۸۴	۴۳/۰۰	۱۸۶	۴۱/۰۰	۱۷۸	۴۳/۰۰	۱۷۳	۴۴/۰۰
امارات متحده عربی	۱۴۳	۵۱/۰۰	۱۴۴	۵۲/۰۰	۱۴۳	۵۱/۰۰	۱۴۳	۴۵/۰۰	۱۴۱	۵۰/۰۰	۱۴۴	۵۰/۰۰

عدد شاخص و رتبه بین ۱۹۲ کشور ۲- عدد شاخص و رتبه بین ۱۹۲ کشور ۳- عدد شاخص و رتبه بین ۱۹۵ کشور ۴- عدد شاخص و رتبه بین ۱۹۴ کشور ۵- عدد شاخص و رتبه بین ۱۹۵ کشور ۶- عدد شاخص و رتبه بین ۱۹۵ کشور حداکثر ارقام شاخص‌ها ۱۰۰ واحد و حداقل آن صفر است. ارقام بالاتر شاخص نشانگر وضعیت بهتر و رتبه کمتر نشانگر وضعیت بهتر است.

در مجموع به جز ترکیه رتبه‌های جهانی ۶ کشور منتخب چشم‌انداز در خصوص شاخص کیفیت زندگی بسیار نامطلوب است و بین ۱۹۵ کشور مورد مطالعه، جایگاه نامناسبی را اختیار نموده‌اند. اکثر کشورهای منتخب سند چشم‌انداز، نتوانسته‌اند در جهت بهبود روند این شاخص طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۱ اقدام نمایند. با این اوصاف، چشم‌انداز این شاخص در کشورهای منتخب چشم‌انداز مطلوب ارزیابی نمی‌شود.

۲-۴. سرمایه مادی

برای ارزیابی سرمایه مادی از ۳ شاخص حکمرانی خوب، اقتصاد زیرزمینی و پول‌شویی استفاده شده است.

۲-۴-۱. حکمرانی خوب^۱

حکمرانی مفهومی بسیار گسترده است که با حوزه‌هایی چون محیط اقتصادی یا به عبارتی امنیت اقتصادی، سیاست، اجتماع و حقوق ارتباط مستقیم دارد. بانک جهانی در گزارش سال ۱۹۹۷ که تحت عنوان «نقش دولت در جهان حال» منتشر شد، نه تنها بر نقش تعیین‌کننده دولت در تغییر و تحول و تحولات اقتصادی اشاره کرده است، بلکه دامنه بحث‌های نظری و تجربی در مورد کارکرد دولت را در سطح جهانی گسترش داده که در نهایت سلسله مباحث مذکور به تعیین مؤلفه‌های حکمرانی خوب منتج شده است.

بانک جهانی شاخص‌های حکمرانی خوب را در آخرین به‌روز رسانی در سال ۲۰۱۱ و برای سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۹۶ ارائه کرده است که اطلاعات مربوط به سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ و در بین کشورهای منتخب سند چشم‌انداز در جداول شماره ۵ الی ۱۰ ارائه شده است. بانک جهانی با امید به اینکه گزارش‌های سالانه و به‌موقع در این خصوص به‌عنوان مجموع شاخص‌های اساسی حکمرانی خوب بتواند امکان دسترسی به شاخص‌های جداگانه، در ساخت را برای کاربران در محافل دانشگاهی و سیاست‌گذاری، فراهم آورد، در این زمینه اقدام نموده است.

برای استفاده از اطلاعات این شاخص‌ها، در جداول زیر شش شاخص اصلی تشکیل‌دهنده شاخص‌های حکمرانی خوب ارائه شده است. اطلاعات این شاخص‌ها برای ایران و چند کشور منتخب از کشورهای سند چشم‌انداز آمده است. این شش شاخص توزیع نرمال با میانگین صفر و انحراف معیار یک در هر دوره دارند. بنابراین حداقل این شاخص در حدود ۲/۵- و حداکثر آن در حدود ۲/۵+ است. لازم به ذکر است که ۶۸ درصد از کشورها در دامنه ارقام ۱ تا ۱- قرار خواهند گرفت و کشوری که برای مثال، عدد شاخص برای آن از ۲ بزرگ‌تر باشد از وضعیت بسیار مناسبی از نظر حکمرانی برخوردار است. برعکس کشورهایی که عدد شاخص حکمرانی آنها از ۲- کمتر باشد، از وضعیت بسیار نامناسبی از نظر شاخص حکمرانی برخوردارند.

شش شاخص تشکیل‌دهنده شاخص کلی حکمرانی خوب عبارتند از: «حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی»^۱، «پایداری سیاسی و نبود خشونت / تروریسم»^۲، «اثربخشی دولت»^۳، «کیفیت مقررات تنظیمی»^۴، «حاکمیت قانون»^۵ و «کنترل فساد»^۶ که در زیر به تفصیل بررسی می‌شوند.

۱-۱-۴-۲. حق اظهار نظر و پاسخ‌گویی

همان‌طور که در جدول شماره (۵) ملاحظه می‌شود، از نظر حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی، بین ۷ کشور از کشورهای مورد مقایسه در سند چشم‌انداز، بهترین وضعیت در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ مربوط به کشور ترکیه و بدترین وضعیت در این سال‌ها مربوط به کشور عربستان سعودی است. وضعیت ایران از نقطه نظر این شاخص بین ۷ کشور مورد بررسی، تنها بهتر از عربستان سعودی است. لازم به ذکر است که هرچه درصد رتبه کمتر باشد، نشانگر وضعیت بدتر از نقطه نظر این شاخص‌های شش‌گانه می‌باشد و

1. Voice and Accountability
2. Political Stability & Absence of Violence / Terrorism
3. Government Effectiveness
4. Regulatory Quality
5. Rule of Law
6. Control of Corruption

رتبه‌ها به‌منظور راحت‌تر شدن مقایسه به درصد تبدیل شده‌اند. به‌عنوان مثال، در سال ۲۰۰۹، که درصد رتبه عربستان سعودی ۴ گزارش شده است، تنها ۳ درصد از کشورهای مورد بررسی از وضعیت بدتری از نقطه‌نظر حق اظهار نظر و پاسخ‌گویی در مقایسه با عربستان سعودی برخوردار بوده‌اند.

جدول شماره (۵). اندازه و درصد رتبه حق اظهار نظر و پاسخ‌گویی طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۴

سال	۲۰۰۴		۲۰۰۵		۲۰۰۶		۲۰۰۷		۲۰۰۸		۲۰۰۹		۲۰۱۰	
	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد
کشور	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد
مصر	-۰/۹۹	۱۹	-۰/۹۶	۲۲	-۱/۲۲	۱۳	-۱/۲۰	۱۳	-۱/۱۸	۱۵	۱/۱	۱۳	۱/۲۰	۱۳
ایران	-۱/۲۱	۱۵	-۱/۲۱	۱۳	-۱/۴۷	۹	-۱/۴۷	۸	-۱/۴۹	۸	۱/۱	۷	۱/۵۷	۷
قزاقستان	-۱/۱۲	۱۷	-۰/۹۷	۲۱	-۱/۱۹	۱۵	-۱/۱۴	۱۶	-۱/۰۸	۱۷	۱/۱	۱۶	۱/۱۴	۱۴
عربستان	-۱/۴۱	۸	-۱/۳۳	۱۱	-۱/۶۸	۶	-۱/۶۱	۷	-۱/۶۷	۵	۱/۱	۴	۱/۷۷	۴
ترکیه	-۰/۰۵	۳۷	-۰/۰۶	۴۸	-۰/۱۳	۴۴	-۰/۱۶	۴۳	-۰/۱۳	۴۵	-/	۴۴	-۰/۱۶	۴۳
پاکستان	-۱/۲۲	۱۴	-۱/۰۹	۱۵	-۰/۸۷	۲۴	-۰/۹۲	۲۲	-۰/۸۵	۲۵	-/	۲۵	-۰/۸۲	۲۷
امارات متحدہ	-۰/۷۸	۲۵	-۰/۷۶	۲۵	-۰/۰۱	۱۹	-۰/۹۳	۲۱	-۰/۹۱	۲۳	-/	۲۶	-۰/۸۹	۲۴

مأخذ: Aggregate Governance Indicators (1996-2010), World Bank Group, 2011
این شاخص دارای توزیع نرمال با میانگین صفر و انحراف معیار ۱ است. بالاتر بودن رقم شاخص و درصد رتبه به‌معنی بهتر بودن وضعیت است.
* برای شناخت دقیق درصد رتبه به متن بالای جدول شماره (۵) مراجعه شود.

۲-۴-۱-۲. ثبات سیاسی و نبود خشونت / تروریسم

در مورد شاخص ثبات سیاسی و نبود خشونت / تروریسم در سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ همان‌طور که در جدول شماره (۶) ملاحظه می‌شود، منفی‌ترین ارقام که نشانگر بدترین وضعیت می‌باشد مربوط به کشور پاکستان است. در مقابل بهترین وضعیت طی این سال‌ها مربوط به امارات متحده عربی است که در سال ۲۰۱۰ با درصد رتبه ۷۶ نشانگر این است که در مورد این شاخص، وضعیت این کشور تنها

از ۲۴ درصد کل کشورهای مورد بررسی بدتر است و وضعیت آن کشور از نظر ثبات سیاسی و نبود خشونت از ۷۵ درصد کشورها بهتر است.

جدول شماره (۶). اندازه و درصد رتبه ثبات سیاسی و نبود خشونت/ تروریسم طی سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۱۰

سال	ثبات سیاسی و نبود خشونت/ تروریسم													
	۲۰۱۰		۲۰۰۹		۲۰۰۸		۲۰۰۷		۲۰۰۶		۲۰۰۵		۲۰۰۴	
کشور	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد
مصر	-۰/۸۹	۲۲	-۰/۸۷	۲۳	-۰/۸۸	۲۴	-۰/۸۹	۲۵	-۰/۹۰	۲۶	-۰/۹۱	۲۷	-۰/۹۲	۲۸
ایران	-۰/۸۱	۲۳	-۰/۸۳	۲۴	-۰/۸۶	۲۵	-۰/۸۷	۲۶	-۰/۸۸	۲۷	-۰/۸۹	۲۸	-۰/۹۰	۲۹
قزاقستان	-۰/۰۵	۴۸	-۰/۱۵	۵۲	-۰/۱۸	۵۴	-۰/۲۱	۵۶	-۰/۲۴	۵۸	-۰/۲۷	۶۰	-۰/۳۰	۶۲
عربستان	-۰/۷۱	۳۳	-۰/۳۹	۳۵	-۰/۵۵	۳۹	-۰/۵۲	۴۱	-۰/۵۳	۴۲	-۰/۵۴	۴۳	-۰/۵۵	۴۴
ترکیه	-۰/۸۵	۲۰	-۰/۶۱	۲۷	-۰/۶۲	۲۸	-۰/۶۳	۲۹	-۰/۶۴	۳۰	-۰/۶۵	۳۱	-۰/۶۶	۳۲
پاکستان	-۱/۵۰	۷	-۱/۷۵	۵	-۲/۰۳	۲	-۲/۴۰	۱	-۲/۵۵	۱	-۲/۶۸	۱	-۲/۸۰	۱
امارات متحده	-۰/۷۴	۳۳	-۰/۸۲	۳۴	-۰/۸۷	۳۵	-۰/۹۴	۳۶	-۰/۹۶	۳۷	-۰/۹۸	۳۸	-۰/۹۹	۳۹

مأخذ: Aggregate Governance Indicators (1996-2010), World Bank Group, 2011
 این شاخص دارای توزیع نرمال با میانگین صفر و انحراف معیار ۱ است. بالاتر بودن رقم شاخص و درصد رتبه به معنی بهتر بودن وضعیت است.
 *برای شناخت دقیق درصد رتبه به متن بالای جدول شماره (۵) مراجعه شود.

۱-۳-۴. اثربخشی دولت

در مورد شاخص اثربخشی دولت در سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ که در جدول شماره (۷) گزارش شده است، ملاحظه می‌شود که در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ مثبت‌ترین ارقام متعلق به کشور امارات متحده عربی و بدترین وضعیت با ارقام منفی قابل توجه، مربوط به کشور پاکستان بوده است. وضعیت ۳ کشور از ۷ کشور مورد بررسی از نقطه نظر این شاخص در سال ۲۰۱۰ نسبت به سال ۲۰۰۴ بهتر شده است و وضعیت کشور امارات متحده تغییر کمی یافته است. در مورد مؤلفه اثربخشی دولت طی سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ وضعیت کشورهای قزاقستان، عربستان سعودی و ترکیه بهبود یافته و آینده مناسبی برای این کشورها متصور است. روند این مؤلفه در مورد کشور پاکستان در همین دوره زمانی نامناسب بوده است و در کشورهای ایران، مصر و امارات متحده عربی تغییر چندانی مشاهده نشده است.

جدول شماره (۷). اندازه و درصد رتبه اثربخشی دولت طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۴

اثربخشی دولت														
سال	۲۰۰۴		۲۰۰۵		۲۰۰۶		۲۰۰۷		۲۰۰۸		۲۰۰۹		۲۰۱۰	
	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد
کشور														
مصر	۲۶-	۴۹	۳۹	۴۳-	۶۱-	۳۱	۴۶-	۴۰	۴۴-	۴۱	۳۴-	۴۵	۴۲-	۴۰
ایران	۴۷-	۲۹	۳۲	۶۳-	۵۶-	۳۳	۵۸-	۲۲	۶۰-	۳۳	۶۱-	۳۳	۵۲-	۳۷
قزاقستان	۶۴-	۲۸	۳۶	۵۳-	۴۳-	۴۰	۵۳-	۲۴	۵۱-	۳۷	۲۱-	۴۸	۲۸-	۴۴
عربستان	۳۸۰-	۲۴	۴۲	۴۰-	۱۸-	۴۷	۰۸-	۵۱	۱۴-	۵۲	۱۷-	۵۰	۰۸-	۵۳
ترکیه	۰۵	۶۰	۶۰	۱۵-	۱۹	۶۱	۲۸-	۶۴	۲۴-	۶۴	۳۳	۶۵	۳۵-	۶۶
پاکستان	۴۴-	۴۱	۴۰	۳۳-	۴۰	۴۲	۴۵-	۴۱	۶۸-	۲۹	۷۷-	۲۴	۷۶-	۲۶
امارات متحده	۱۷۵	۷۷	۷۴	۷۴-	۸۱	۷۸	۹۲-	۷۹	۸۸-	۷۸	۸۹	۷۷	۷۸	۷۶

مأخذ: Aggregate Governance Indicators (1996-2010), World Bank Group, 2011
 این شاخص دارای توزیع نرمال با میانگین صفر و انحراف معیار ۱ است. بالاتر بودن رقم شاخص و درصد رتبه به معنی بهتر بودن وضعیت است.
 * برای شناخت دقیق درصد رتبه به متن بالای جدول شماره (۵) مراجعه شود.

۴-۱-۲. کیفیت مقررات تنظیمی

همان‌طور که از جدول شماره (۸) مستفاد می‌شود، یکی دیگر از شاخص‌های حکمرانی خوب، شاخص کیفیت مقررات تنظیمی است که در طول سال‌های مورد بررسی و در بین ۷ کشور مورد مقایسه منطقه چشم‌انداز، وضعیت ایران به صورت زیر ارائه شده است:

جدول شماره (۸). اندازه و درصد رتبه کیفیت مقررات تنظیمی طی سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۱۰

کیفیت مقررات تنظیمی														
سال کشور	۲۰۰۴		۲۰۰۵		۲۰۰۶		۲۰۰۷		۲۰۰۸		۲۰۰۹		۲۰۱۰	
	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد
مصر	-/۴۹	۳۳	-/۴۱	۳۹	-/۴۲	۳۹	-/۲۷	۴۵	-/۱۸	۵۰	-/۱۸	۴۷	۱/۱۸	۳۷
ایران	-/۲۷	۹	-/۲۷	۱۱	-/۴۳	۶	-/۵۳	۴	-/۵۸	۳	-/۶۵	۳	۱/۶۱	۳
قزاقستان	-/۴۳	۲۸	-/۳۲	۴۴	-/۳۹	۴۰	-/۳۷	۲۸	-/۲۷	۴۱	-/۳۱	۴۴	۱/۲۲	۳۲
عربستان	-/۰۵	۵۶	-/۱۱	۵۶	-/۰۷	۵۲	-/۰۳	۵۴	-/۱۴	۵۵	-/۱۵	۵۶	۱/۱۵	۵۵
ترکیه	-/۱۰	۵۸	۱/۲۸	۶۱	-/۱۹	۵۹	-/۳۲	۶۲	-/۲۸	۶۰	-/۳۰	۶۱	۱/۲۸	۶۱
پاکستان	-/۱۹	۱۸	-/۶۱	۲۶	-/۴۶	۲۵	-/۵۱	۳۱	-/۵۸	۳۲	-/۵۴	۳۳	۱/۵۹	۳۰
امارات متحده	-/۳۸	۱۶	-/۶۹	۷۱	-/۶۵	۷۱	-/۶۴	۷۱	-/۶۰	۶۹	-/۵۰	۶۶	۱/۲۸	۶۲

مأخذ: Aggregate Governance Indicators (1996-2009), World Bank Group, 2010

این شاخص دارای توزیع نرمال بامیانگین صفر و انحراف معیار ۱ است. بالاتر بودن رقم شاخص و درصد رتبه به معنی بهتر بودن وضعیت است.

* برای شناخت دقیق درصد رتبه به متن بالای جدول شماره (۵) مراجعه شود.

در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ بدترین وضعیت مربوط به کشورهای ایران و پاکستان است. بهترین وضعیت مربوط به کشور امارات متحده عربی گزارش شده است. وضعیت ۴ کشور مورد بررسی در سال ۲۰۱۰ نسبت به سال ۲۰۰۴ بهبود یافته است که نشانگر این است که بیش از نیمی از کشورهای مورد بررسی به بهبود کیفیت مقررات تنظیمی اقدام نموده‌اند و آینده این شاخص برای اکثر کشورهای مورد مطالعه به طور نسبی مطلوب ارزیابی می‌شود.

۵-۱-۴-۲. حاکمیت قانون

شاخص حاکمیت قانون از دیگر شاخص‌های تشکیل‌دهنده حکمرانی خوب است. در کشورهای منتخب سند چشم‌انداز ایران و طی سال‌های ۲۰۰۴ الی ۲۰۱۰ در جدول شماره (۹) ارائه شده است. براساس اطلاعات ارائه‌شده در این جدول بدترین وضعیت در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ مربوط به پاکستان و ایران و بهترین وضعیت در همین سال‌ها مربوط به کشورهای امارات متحده عربی و عربستان سعودی است. در مجموع، وضعیت حاکمیت قانون در نیمی از

کشورهای منتخب سند چشم‌انداز مناسب نیست. وضعیت سه کشور ایران، امارات و مصر در سال ۲۰۱۰ نسبت به سال ۲۰۰۴ بدتر شده است که لزوم توجه جدی به این مؤلفه را در این کشورها در آینده نمایان می‌سازد.

جدول شماره (۹). اندازه و درصد رتبه حاکمیت قانون طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۴

حاکمیت قانون														
سال	۲۰۰۴		۲۰۰۵		۲۰۰۶		۲۰۰۷		۲۰۰۸		۲۰۰۹		۲۰۱۰	
	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد
مصر	۵۶	-۰/۳	۵۴	-۰/۲۰	۵۰	-۰/۲۰	۵۰	-۰/۲۰	۵۳	-۰/۵	۵۴	-۰/۰۶	۵۲	-۰/۱۱
ایران	۳۷	-۰/۷۵	۴۹	-۰/۸۳	۳۳	-۰/۸۳	۲۱	-۰/۸۷	۲۲	-۰/۸۱	۲۱	-۰/۸۸	۲۰	-۰/۸۰
قزاقستان	۱۶	-۰/۸۳	۲۵	-۰/۸۳	۱۷	-۰/۹۹	۲۱	-۰/۸۷	۲۳	-۰/۸۰	۳۳	-۰/۶۴	۳۲	-۰/۶۲
عربستان	۵۸	-۰/۱۰	۵۶	-۰/۹	۵۶	-۰/۹	۵۸	-۰/۱۷	۵۸	-۰/۱۷	۵۷	-۰/۰۷	۶۰	-۰/۱۶
ترکیه	۵۸	-۰/۱۵	۵۷	-۰/۱۵	۵۴	-۰/۳	۵۴	-۰/۰	۵۵	-۰/۰۷	۷۶	-۰/۰۹	۵۸	-۰/۱۰
پاکستان	۲۲	-۰/۸۷	۲۲	-۰/۸۷	۲۴	-۰/۸۲	۲۰	-۰/۹۰	۱۹	-۰/۹۷	۲۰	-۰/۸۸	۲۶	-۰/۸۸
امارات متحده	۶۷	-۰/۴۸	۶۳	-۰/۳۹	۶۲	-۰/۳۹	۵۹	-۰/۳۰	۶۴	-۰/۴۸	۶۳	-۰/۴۶	۶۳	-۰/۳۹

مأخذ: Aggregate Governance Indicators (1996-2010), World Bank Group, 2011
 این شاخص دارای توزیع نرمال با میانگین صفر و انحراف معیار ۱ است. بالاتر بودن رقم شاخص و درصد رتبه، به معنی بهتر بودن وضعیت است.
 *برای شناخت دقیق درصد رتبه به متن بالای جدول شماره (۵) مراجعه شود.

۶-۴-۲. کنترل فساد

همان‌طور که از جدول شماره (۱۰) مستفاد می‌شود اکثر کشورهای منتخب سند چشم‌انداز ایران در مورد شاخص کنترل فساد از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند. بدترین وضعیت طی سال‌های مورد بررسی در مورد این شاخص مربوط به کشورهای قزاقستان و پاکستان و بهترین وضعیت در بین ۷ کشور مورد بررسی مربوط به کشور امارات متحده عربی است. وضعیت ایران از نقطه نظر این شاخص مناسب ارزیابی نمی‌شود؛ درصد رتبه ۲۰ برای ایران در سال ۲۰۱۰ به مفهوم این است که تنها ۱۹ درصد از کل کشورهای مورد بررسی (۱۳۲ کشور) وضعیت بدتری نسبت به ایران از نقطه نظر کنترل فساد داشته‌اند.

جدول شماره (۱۰). اندازه و درصد رتبه کنترل فساد طی سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۱۰

کنترل فساد														
سال	۲۰۰۴		۲۰۰۵		۲۰۰۶		۲۰۰۷		۲۰۰۸		۲۰۰۹		۲۰۱۰	
	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد	رتبه	درصد
مصر	-/۵۳	۳۵	-/۵۲	۳۸	-/۶۵	۳۹	-/۶۸	۳۹	-/۷۱	۲۶	-/۴۲	۳۹	-/۵۵	۳۴
ایران	-/۳۳	۴۷	-/۴۲	۴۱	-/۴۶	۳۹	-/۴۴	۴۰	-/۶۸	۲۸	-/۷۵	۲۵	-/۸۸	۲۰
قزاقستان	-/۰۹	۱۱	-/۰۰	۱۶	-/۸۹	۱۹	-/۹۰	۱۸	-/۹۷	۱۶	-/۹۱	۱۹	-/۰۰	۱۵
عربستان	-/۳۵	۴۵	-/۱۰	۵۳	-/۲۴	۵۰	-/۱۹	۵۳	-/۰۳	۵۸	-/۰۸	۶۱	-/۱۵	۶۲
ترکیه	-/۲۰	۵۰	-/۰۳	۵۶	-/۰۰	۵۹	-/۰۸	۵۹	-/۰۷	۶۲	-/۰۶	۶۰	-/۰۱	۵۸
پاکستان	-/۰۸	۱۱	-/۰۴	۱۴	-/۰۶	۳۴	-/۰۴	۳۴	-/۸۰	۲۲	-/۰۸	۱۲	-/۱۰	۱۲
امارات متحده	۱/۱۲	۸۵	۱/۰۷	۸۳	۰/۹۴	۸۰	۱/۰۷	۸۳	۱/۱۲	۸۴	۱/۰۱	۸۱	۰/۹۸	۸۰

مأخذ: Aggregate Governance Indicators (1996-2010), World Bank Group, 2011
این شاخص دارای توزیع نرمال بامیانگین صفر و انحراف معیار ۱ است. بالاتر بودن رقم شاخص و درصد رتبه، به معنی بهتر بودن وضعیت است.

*برای شناخت دقیق درصد رتبه به متن بالای جدول شماره (۵) مراجعه شود.

درصد رتبه ۳ کشور از ۷ کشور مورد بررسی به‌ویژه ایران و امارات متحده در سال ۲۰۱۰ نسبت به سال ۲۰۰۴ کمتر شده است که به معنی بدتر شدن وضعیت این کشورها از نظر کنترل فساد است. عملکرد عربستان سعودی طی دوره مورد بررسی بسیار مثبت ارزیابی می‌شود. به‌رحال برای دستیابی به سطح بالاتری از اقتصاد بازارهای اخلاقی در آینده، باید کنترل فساد مورد توجه جدی کشورها قرار گیرد.

۷-۱-۴-۲. شاخص کل حکمرانی خوب

با استفاده از جداول شماره (۵) الی (۱۰) و با استفاده از ارقام مربوط به درصد رتبه، میانگین حسابی ۶ مؤلفه تشکیل‌دهنده حکمرانی خوب محاسبه شده و در جدول شماره (۱۱) ارائه شده است. طی سال‌های مورد بررسی بهترین وضعیت از نقطه نظر حکمرانی خوب به ترتیب در امارات متحده عربی و ترکیه مشاهده شده است. ولی در کل وضعیت اکثر کشورهای مورد بررسی در این زمینه، کمتر از متوسط کل کشورهای مورد بررسی است. بنابراین عملکرد کل منطقه در مورد این شاخص مثبت ارزیابی نمی‌شود. در سال ۲۰۱۰ وضعیت ۲ کشور از ۷ کشور مورد بررسی (ایران و امارات) نسبت به سال ۲۰۰۴ بدتر شده است. وضعیت ۲ کشور (ترکیه و مصر) تغییر چندانی نکرده است و وضعیت ۳ کشور از کشورهای مورد بررسی بهتر شده است؛ یعنی حدود نیمی از

کشورهای منتخب برای بهبود شاخص حکمرانی خوب تلاش کرده‌اند.

جدول شماره (۱۱). درصد رتبه شاخص کل حکمرانی خوب در کشورهای منتخب چشم‌انداز طی سال‌های

۲۰۱۰-۲۰۰۴

درصد رتبه شاخص کل حکمرانی خوب							سال	کشور
۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۴		
۳۴	۳۸	۳۶	۳۴	۳۱	۳۶	۳۶	مصر	
۱۶	۱۶	۱۸	۲۰	۲۱	۲۵	۲۸	ایران	
۳۵	۳۹	۳۴	۳۲	۳۱	۳۲	۲۶	قزاقستان	
۴۵	۴۳	۴۳	۴۲	۴۰	۴۲	۳۹	عربستان	
۵۰	۵۴	۵۱	۵۰	۵۱	۵۲	۴۹	ترکیه	
۲۰	۱۹	۲۱	۲۳	۲۵	۲۰	۱۹	پاکستان	
۶۴	۶۶	۶۵	۶۶	۶۴	۶۵	۶۷	امارات متحده	

بالا تر بودن درصد رتبه متوسط، به معنی بهتر بودن وضعیت است. مأخذ: محاسبات تحقیق از آمارهای رسمی زیرشاخص‌های حکمرانی خوب

۲-۴-۲. اقتصاد زیرزمینی

حضور اقتصاد زیرزمینی می‌تواند سبب مخدوش شدن متغیرهای کلان باشد و سیاست‌گذاران نتوانند به‌درستی به اصلاح روندها بپردازند. وقتی بخش قابل‌ملاحظه‌ای از درآمدهای مردم از اقتصاد زیرزمینی تأمین می‌شود، محصول ناخالص داخلی می‌تواند تصویر نادرستی از درآمدهای مردم را به سیاست‌گذاران ارائه دهد.

اقتصاد زیرزمینی مجموعه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی است که ویژگی‌های کلی آن درست به‌اندازه اقتصاد رسمی کشورها گسترده است. در حالت کلی این بخش می‌تواند بسیاری از ویژگی‌های اقتصاد متشکل و رسمی را داشته باشد، ولی فقط از نظارت و کنترل دولت خارج باقی بماند. حوزه حضور اقتصاد زیرزمینی مبحثی متکی بر قضاوت‌های فردی است که در واقع هرگز نمی‌توان با قاطعیت مرزهای مشخصی برای آن بیان کرد. تنها تفاوتی که بین دو اقتصاد رسمی و زیرزمینی وجود دارد این است که اقتصاد زیرزمینی، برخلاف اقتصاد رسمی کشور، قانون و قاعده‌های مصوب را نمی‌پذیرد و محیط خود را براساس ضوابط رفتاری در این اقتصاد مشخص می‌کند. این امر نشان می‌دهد که اخلاق و عرفی که در اقتصاد رسمی با استناد به قانون، فرهنگ یا هر معیار دیگر وجود دارد، به لزوم در اقتصاد زیرزمینی مطرح نمی‌شود. ضابطه‌ها و استانداردهای اقتصاد زیرزمینی، معیارهای جمعی و اجتماعی نیست (خلعت‌بری، ۱۳۸۹).

همان‌طور که از جدول شماره (۱۲) دریافت می‌شود، حجم اقتصاد زیرزمینی

به صورت درصدی از محصول ناخالص داخلی کشورها، در کشورهای در حال توسعه بیش از کشورهای در حال گذر و کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه است؛ یعنی این بعد از اقتصاد بازارهای اخلاقی لزوم توجه بیشتری را در کشورهای در حال توسعه در آینده طلب می نماید. سهم اقتصاد زیرزمینی در کشورهای در حال توسعه قابل توجه می باشد. لذا به منظور اخلاقی شدن هرچه بیشتر اقتصاد، دولت باید با اتخاذ سیاست هایی که به اعتماد عمومی بیشتر مردم نسبت به سیاست هایش از جمله: کاهش تعداد نهادهای موازی، بهبود سیستم بانکداری کشور، ثبات مناسب در قوانین و مقررات، اصلاح سیستم های مالیاتی، افزایش سهم زنان در اشتغال رسمی، استفاده از ابزارهای پولی و مالی پیشرفته تر در جهت کاهش حجم اقتصاد زیرزمینی، گام های مؤثر بردارد (آموزگار، جهانگیر، ۱۳۸۸).

جدول شماره (۱۲). اقتصاد زیرزمینی به صورت درصدی از محصول ناخالص داخلی

گروه کشورها	درصد از GDP (2006) ^۲	درصد از GDP (1998-2000)
در حال توسعه	۳۸٪	۳۳ - ۴۴
کشورهای در حال گذار	-	۲۱ - ۳۰
کشورهای عضو OECD	۱۸٪	۱۴ - ۱۶

1. Hiding in the Shadows, **the Growth of the Underground Economy**, Friedrich Schneider with Dominik Enste, International Monetary Fund, March 2002.
2. **Shadow Economies all over the World**, Schneider, Friedrich; Buehn and Montenegro, 2010.

همان طور که از جدول شماره (۱۳) مستفاد می شود، اندازه شاخص اقتصاد زیرزمینی در تمام کشورهای مورد مطالعه از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۷ روندی افزایشی داشته که لزوم توجه این کشورها را در کنترل اقتصاد زیرزمینی در آینده طلب می نماید. با توجه به جدول شماره (۱۲) این روند افزایشی حتی در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، مشاهده می شود که لزوم توجه جهانی را به اقتصاد زیرزمینی نمایان می سازد. بین کشورهای منتخب منطقه چشم انداز، وضعیت اقتصاد زیرزمینی در کشورهای عربستان سعودی و ایران مطلوب تر و در کشورهای قزاقستان و پاکستان نامناسب تر ارزیابی می شود.

جدول شماره (۱۳). اندازه شاخص اقتصاد زیرزمینی در کشورهای منتخب چشم‌اندازی سال‌های ۲۰۰۷-

۱۹۹۹ (سهم از GDP)

کشور	سال	۱۹۹۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷
مصر		۳۴/۷	۳۵/۱	۳۵/۰	۳۴/۵	۳۴/۸	۳۵/۲	۳۵/۴	۳۶/۱	۳۷/۰
ایران		۱۸/۷	۱۸/۹	۱۸/۸	۱۹/۱	۱۹/۶	۱۹/۹	۱۹/۷	۲۰/۱	۲۰/۵
قزاقستان		۴۲/۶	۴۳/۲	۴۳/۹	۴۴/۵	۴۵/۴	۴۵/۹	۴۶/۷	۴۷/۷	۴۸/۲
پاکستان		۳۶/۶	۳۶/۸	۳۶/۶	۳۶/۸	۳۶/۸	۳۷/۴	۳۸/۳	۳۹/۸	۴۰/۱
عربستان سعودی		۱۸/۱	۱۸/۴	۱۸/۰	۱۷/۵	۱۸/۵	۱۹/۱	۱۹/۴	۱۹/۵	۲۰/۰
ترکیه		۳۱/۵	۳۲/۱	۳۱/۴	۳۱/۸	۳۲/۴	۳۲/۲	۳۴/۲	۳۴/۷	۳۵/۲
امارات متحده عربی		۳۶/۵	۲۶/۴	۲۵/۸	۲۵/۳	۲۶/۵	۲۷/۵	۲۸/۰	۲۹/۴	-

اندازه شاخص در بین ۱۵۱ کشور

Shadow Economies all over the World, SHADOW ECONOMIES June8 2010_
Finalversion.doc.

طی سال‌های ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۷ سهم اقتصاد زیرزمینی از محصول ناخالص داخلی رسمی کشور قزاقستان نزدیک به ۵۰ درصد است که بسیار قابل توجه می‌باشد. اندازه شاخص اقتصاد زیرزمینی هرچه کمتر باشد، نشانگر وضعیت بهتر از نظر بازارهای اخلاقی است. همچنین رتبه کمتر نشانه وضعیت بهتر است.

با ملاحظه جدول شماره (۱۴) درمی‌یابیم که در بین ۷ کشور منتخب منطقه چشم‌انداز طی سال‌های ۱۹۹۹-۲۰۰۷ بهترین وضعیت به ترتیب با رتبه‌های ۱ و ۲ مربوط به کشورهای عربستان سعودی و ایران است و بدترین وضعیت به ترتیب با رتبه‌های ۶ و ۷ مربوط به کشورهای پاکستان و قزاقستان می‌باشد.

جدول شماره (۱۴). رتبه و اندازه متوسط شاخص اقتصاد زیرزمینی در کشورهای منتخب چشم‌انداز

طی سال‌های ۲۰۰۷-۱۹۹۹

سال کشور	(۱۹۹۹-۲۰۰۷) متوسط هر کشور	(۱۹۹۹-۲۰۰۷) رتبه جهانی	رتبه منطقه
مصر	۳۵/۳	۷۹	۵
ایران	۱۹/۵	۲۸	۲
قزاقستان	۴۵/۵	۱۲۴	۷
عربستان سعودی	۱۸/۷	۲۳	۱
ترکیه	۳۳/۰	۶۸	۴
پاکستان	۳۷/۹	۹۲	۶
امارات متحده عربی	۲۶/۹	۴۸	۳

اندازه شاخص و رتبه جهانی در بین ۱۵۱ کشور

Shadow Economies all over the World. This version as of June 8, 2010.

در اصطلاح اقتصادی پولشویی به نوعی عملیات مالی اطلاق می‌شود که طی آن هویت، منبع یا مقصد منابع مالی حاصل شده از راه‌های غیرقانونی مخدوش می‌شود و نوعی دارایی جدید به وجود می‌آید که از نظر قانون پذیرفته شده است. در بریتانیا به پولی که به صورت قانونی به دست آمده باشد، پول تمیز و به پولی که از راه‌های غیرقانونی تحصیل شده باشد، پول کثیف گفته می‌شود.

سابقه تاریخی پولشویی به سال‌های دهه ۱۹۲۰ برمی‌گردد و این رفتار نخستین بار در ایالات متحده آمریکا و در مورد مبادلات آل‌کاپن ثبت شده است. در زمان حاضر، در حالت کلی اگر وجوه مربوط به عملیات تروریستی در نظر گرفته نشود، بیش از ۷۰ درصد وجوهی که به مسیر پولشویی کشانیده می‌شوند از مواد مخدر، کلاهبرداری و انواع مختلف قاچاق حاصل می‌شود. رقم جریان سرمایه غیرقانونی در جهان بین ۵۰۰ تا ۸۰۰ میلیارد دلار در سال است که ۶۴ درصد آن را فرار سرمایه تجاری تشکیل می‌دهد. سهم سرمایه‌های غیرقانونی فراری ۳۱ درصد و سهم سرمایه‌های وابسته به بزهکاری حدود ۵ درصد این رقم است (خلعت‌بری، ۱۳۸۹).

در پذیرش، نگاه‌داری و سرمایه‌گذاری این سرمایه‌ها، بازیگران اصلی، کشورهای بزرگ و توسعه‌یافته‌اند. از دیرباز بازارهای پول این کشورها به نوعی در تجهیز سرمایه‌های فراری و میزبانی آن سرمایه‌ها مشارکت داشته‌اند؛ به طوری که ۱۰ کشور اول منشأ پولشویی در پایان قرن بیستم به ترتیب عبارتند از: آمریکا، ایتالیا، روسیه، چین، آلمان، فرانسه، رومانی، کانادا، انگلستان و هنگ‌کنگ. همچنین ۱۰ کشور اول مقصد پولشویی در همین زمان به ترتیب عبارتند از: آمریکا، جزایر کایمن، روسیه، ایتالیا، چین، رومانی، واتیکان، لوکزامبورگ و فرانسه. علاوه بر آنها ۱۰ زوج کشور اول جریان پولشویی در جهان به ترتیب عبارتند از: آمریکا به آمریکا؛ آمریکا به جزایر کایمن؛ روسیه به روسیه؛ ایتالیا به ایتالیا؛ چین به چین؛ رومانی به رومانی؛ آمریکا به کانادا؛ آمریکا به باهاما؛ فرانسه به فرانسه و ایتالیا به واتیکان (Global, 2010 money laundering). اصولاً کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی با توجه به اینکه اغلب از ثبات سیاسی، ثبات محیط اقتصاد کلان و شفافیت کمتر نسبت به کشورهای پیشرفته صنعتی قرار دارند، مقصد پولشویی قرار نمی‌گیرند.

ابعاد پولشویی با توجه به جهانی شدن اقتصاد و جریان آزاد سرمایه در سال‌های اخیر گسترده شده و لزوم توجه و جلوگیری از آن را طلب می‌نماید. پولشویی یا مبارزه با پولشویی، از ابعاد مهم اقتصاد بازارهای اخلاقی است.

با توجه به جدول شماره (۱۵) درمی‌یابیم که بین کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز بهترین وضعیت در خصوص شاخص پولشویی به ترتیب مربوط به کشورهای ایران و پاکستان و بدترین وضعیت به ترتیب مربوط به کشورهای عربستان سعودی، مصر و قزاقستان می‌باشد. در مورد ایران، و بسیاری از کشورهای جهان، معیارهای جهانی پولشویی هنوز در جایگاه درست خود تعریف نشده است و از این لحاظ وضعیت رتبه و میزان خطر پولشویی باید با دقت بیشتر مدنظر قرار بگیرد.

جدول شماره (۱۵). اندازه، رتبه و میزان خطر پولشویی در کشورهای منتخب چشم‌انداز در سال ۲۰۱۱

کشور	سال	اندازه شاخص	رتبه جهانی	میزان ریسک پولشویی
مصر	۴/۹۸	۱۱۱	متوسط	
ایران	۸/۵۷	۱	بالا	
قزاقستان	۵/۱۲	۱۰۶	متوسط	
پاکستان	۶/۷۵	۳۰	بالا	
عربستان سعودی	۴/۷۸	۱۱۷	متوسط	
ترکیه	۵/۹۹	۵۸	متوسط	
امارات متحده عربی	۶/۳۲	۴۵	متوسط	
اندازه شاخص و رتبه در بین ۱۴۴ کشور اندازه بزرگتر شاخص و رتبه کمتر نشانگر وضعیت بهتر است.				

Source: The "Basel AML Index" country risk ranking. 2011-2012

نتیجه‌گیری

در این مقاله دستیابی به بازارهای اخلاقی و توسعه از طریق توسعه پایدار حاصل شده است. در دنیای کنونی کشورها برای حضور در اقتصاد جهانی نمی‌توانند نسبت به اخلاق کسب‌وکار و بازارهای اخلاقی بی‌تفاوت باشند؛ زیرا روند جهانی شدن، بسیاری از مسائل و موضوعاتی که در گذشته در یک یا دو جامعه محدود می‌شد؛ امروز به جوامع دیگر منتقل می‌کند و به عبارت دیگر اخلاقیات به سهولت از مرزها می‌گذرند. اکنون دنیا به بازارهای اخلاقی توجه زیادی دارد و اساس بازارهای اخلاقی نیز، توسعه پایدار است. در نگرش سرمایه به توسعه پایدار، سرمایه طبیعی، سرمایه اجتماعی، سرمایه انسانی و سرمایه مالی مورد ارزیابی و بررسی قرار می‌گیرد.

از منظر نهادها و سیاست‌های اقتصادی، اعتمادسازی، به‌منزله یک رفتار اخلاقی است و دولت‌ها باید تلاش کنند با رویکردی صادقانه، با مردم برخورد نموده و ارائه اطلاعات نامتقارن و غیرشفاف به مردم را کاهش دهند. این عمل علاوه‌بر جهت‌گیری سیاسی - اقتصادی، به‌منزله یک رفتار اخلاقی است. اعتمادسازی فرایندی هزینه‌بر، زمان‌بر و نیازمند رفتار مستمر اخلاقی است؛ از سوی دیگر، از بین بردن اعتماد، کاری بسیار سهل و آسان است. در یک نظام اقتصادی هرچقدر این نظام توسعه‌یافته‌تر باشد، اطلاعات در آن متقارن‌تر و شفافیت آن بیشتر است. اتخاذ سیاست‌های اقتصادی گوناگون همیشه پیامدهایی را به‌دنبال خواهند داشت و به همین دلیل در اندازه‌گیری توانایی موفقیت اقتصادی، سیاست جلب رضایت مصرف‌کنندگان، باید در اولویت قرار گیرد. با این حال برای ارزیابی سیاست‌های اقتصادی اخلاقی، مقایسه شاخص‌های آن لازم و از ابزار پیشرفت حکومت‌ها است. در این مقاله ارتباط بین بازارهای اخلاقی و توسعه از طریق توسعه پایدار ایجاد شده است و توسعه پایدار با نگرش سرمایه از ۴ بعد مورد بررسی قرار گرفته و نتایج زیر به‌دست آمده است.

۱. شاخص عملکرد محیط زیست (برای ارزیابی سرمایه طبیعی): وضعیت عملکرد محیط زیست در اکثر کشورهای منتخب منطقه در ۵ سال اخیر نشانگر بدتر شدن وضعیت است که در مجموع چشم‌انداز عملکرد محیط زیست در کشورهای منطقه مطلوب ارزیابی نمی‌شود. به‌ویژه روند عملکرد محیط زیست طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۲ در کشورهای ایران، قزاقستان و ترکیه بسیار نامناسب ارزیابی می‌شود.

۲. سرمایه اجتماعی (برای ارزیابی سرمایه اجتماعی): در بین ۱۱۰ کشور مورد مطالعه در شاخص سرمایه اجتماعی که توسط مؤسسه لگاتوم^۱ انجام می‌شود ۴ کشور از ۷ کشور مورد مطالعه در این تحقیق رتبه‌های بالاتر از ۹۰ را داشته‌اند که نشانگر وضعیت نامناسب سرمایه اجتماعی در اکثر این کشورها است. اما روند سرمایه اجتماعی در اکثر کشورهای مورد مطالعه طی سال‌های ۲۰۰۹ الی ۲۰۱۱ به‌ویژه در مورد کشورهای قزاقستان، پاکستان و امارات متحده عربی مثبت ارزیابی

می‌شود.

در مجموع، اکثریت ۷ کشور منتخب چشم‌انداز در جهت بهبود شاخص سرمایه اجتماعی در سه سال منتهی به ۲۰۱۱ گام‌های مثبتی را برداشته‌اند؛ منتها در حال حاضر وضعیت ۴ کشور از ۷ کشور مورد مقایسه در شاخص سرمایه اجتماعی بسیار نامطلوب است.

۳. شاخص کیفیت زندگی (برای ارزیابی سرمایه انسانی): به‌طور کلی این شاخص در تمام ۷ کشور منتخب سند چشم‌انداز از وضعیت نامناسبی برخوردار است و ارقام شاخص فاصله زیادی تا حداکثر آن، یعنی رقم ۱۰۰ دارند. اکثر کشورهای مورد بررسی از نقطه‌نظر شاخص کیفیت زندگی طی سال‌های مورد بررسی از وضعیت مطلوب برخوردار نیستند که لزوم توجه جدی را در برنامه‌ریزی‌های کشورهای طلب می‌کند. روند این شاخص طی سال‌های ۲۰۰۶ الی ۲۰۱۱ تنها در کشور ترکیه به‌نحو شگرفی بهبود یافته است و در اکثر کشورهای مورد مطالعه بهبود قابل‌توجهی مشاهده نمی‌شود. لذا چشم‌انداز کیفیت زندگی در اغلب کشورهای منتخب چشم‌انداز مناسب ارزیابی نمی‌شود.

۴. حکمرانی خوب (برای ارزیابی سرمایه مادی): وضعیت اکثر کشورهای مهم منطقه آسیای جنوب غربی در مورد اکثر ۶ شاخص تشکیل‌دهنده حکمرانی خوب، نامطلوب ارزیابی می‌شود. روند شاخص کل حکمرانی خوب (جدول شماره ۱۱) طی سال‌های مورد بررسی فقط برای ۲ کشور قزاقستان و عربستان سعودی، مطلوب ارزیابی می‌شود. به‌طور کلی عملکرد کل منطقه در مورد این شاخص مثبت ارزیابی نمی‌شود. در سال ۲۰۱۰ وضعیت ۲ کشور از ۷ کشور مورد بررسی (ایران و امارات) نسبت به سال ۲۰۰۴ بدتر شده است، وضعیت ۲ کشور (ترکیه و مصر) تغییر چندانی نیافته است و وضعیت ۳ کشور از کشورهای مورد بررسی بهتر شده است؛ یعنی تقریباً نیمی از کشورهای منتخب برای بهبود شاخص حکمرانی خوب تلاش کرده‌اند.

۵. اقتصاد زیرزمینی (برای ارزیابی سرمایه مادی): به‌منظور اخلاقی شدن هر چه بیشتر اقتصاد، دولت باید با اتخاذ سیاست‌هایی که به اعتماد عمومی بیشتر مردم نسبت به سیاست‌های دولت، کاهش تعداد نهادهای موازی، بهبود سیستم بانکداری کشور، ثبات مناسب در قوانین و مقررات، اصلاح سیستم‌های مالیاتی، افزایش سهم زنان در

اشتغال رسمی و استفاده از ابزارهای پولی و مالی پیشرفته‌تر در جهت کاهش حجم اقتصاد زیرزمینی، گام‌های مؤثری بردارند؛ در غیر این صورت، چشم‌انداز این کشورها از منظر این شاخص، مناسب ارزیابی نمی‌شود. حجم اقتصاد زیرزمینی در اقتصادهای در حال توسعه نسبت به اقتصادهای در حال گذار و مجموعه کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه بالاتر است که لزوم توجه جدی به آن را طلب می‌کند. اندازه شاخص اقتصاد زیرزمینی در اغلب کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز قابل توجه است؛ به‌ویژه اندازه اقتصاد زیرزمینی در کشورهای قزاقستان و پاکستان در سال‌های ۲۰۰۴ الی ۲۰۰۷ به‌ترتیب نزدیک به ۵۰ درصد و نزدیک به ۴۰ درصد بوده است که بسیار قابل توجه است. علاوه بر این، اندازه شاخص اقتصاد زیرزمینی در تمام کشورهای مورد مطالعه از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۷ روندی افزایشی داشته که لزوم توجه این کشورها را در کنترل اقتصاد زیرزمینی در آینده طلب می‌کند.

۶. پولشویی (برای ارزیابی سرمایه مادی): ابعاد پولشویی با توجه به جهانی شدن اقتصاد و جریان آزاد سرمایه گسترده می‌باشد و لزوم توجه و همکاری کشورها را در کنترل بیشتر آن در آینده طلب می‌کند. در بین کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز، بهترین وضعیت در خصوص شاخص مبارزه با پولشویی به‌ترتیب مربوط به کشورهای ایران و پاکستان و بدترین وضعیت به‌ترتیب مربوط به کشورهای عربستان سعودی، مصر و قزاقستان است. لازم به ذکر است که به‌دلیل جمیع جهات، خطر پولشویی در ایران بسیار بالا است و پولشویان از خطر بالایی در این مسیر برخوردارند. لذا ایران رتبه مناسبی را از نقطه نظر این شاخص با رتبه ۱ دارا است.

جدول شماره (۱۶) چکیده کلی ۶ مؤلفه اصلی تأثیرگذار بر بازارهای اخلاقی و توسعه پایدار را (در آخرین سالی که داده‌های آن در اختیار بوده) ارائه می‌کند.

جدول شماره (۱۶). رتبه شاخص‌های تأثیرگذار بر بازارهای اخلاقی و توسعه پایدار براساس آخرین آمار

موجود، بین ۷ کشور منتخب چشم‌انداز

کشور	شاخص	سرمایه طبیعی	سرمایه اجتماعی	سرمایه انسانی	سرمایه مادی	
		عملکرد محیط زیست ۲۰۱۲	سرمایه اجتماعی ۲۰۱۱	کیفیت زندگی ۲۰۱۱	حکمرانی خوب ۲۰۱۰	اقتصاد زیر زمینی ۲۰۰۷-۱۹۹۹
مصر	۱	۴	۳	۵	۵	۶
ایران	۵	۷	۴	۷	۲	۱
قزاقستان	۷	۲	۲	۴	۷	۵
عربستان سعودی	۳	۱	۶	۳	۱	۷
ترکیه	۴	۵	۱	۲	۴	۴
پاکستان	۶	۶	۷	۶	۶	۲
امارات متحده عربی	۲	۳	۵	۱	۳	۳

در این جدول، رتبه کمتر در کلبه شاخص تأثیرگذار بر بازارهای اخلاقی به مفهوم وضعیت بهتر می‌باشد.

مأخذ: استخراج شده از جداول تحقیق

در این جدول رتبه‌های ۷ کشور منتخب منطقه چشم‌انداز در مقایسه با یکدیگر ارائه شده‌اند و در خصوص تمام مؤلفه‌ها، رتبه کمتر به مفهوم وضعیت مناسبتر (بهتر) است. همانطور که از جدول شماره ۱۶ مستفاد می‌شود در بین کشورهای منتخب، وضعیت کشورهای مصر و امارات متحده عربی در عملکرد محیط‌زیست (سرمایه طبیعی) مناسبتر از سایر کشورهاست عربستان سعودی و قزاقستان در زمینه سرمایه اجتماعی بهتر از سایر کشورها، و در شاخص کیفیت زندگی (سرمایه انسانی) بهتر از سایر کشورها و وضعیت امارات متحده عربی در زمینه سرمایه مادی بهتر از سایر کشورها ارزیابی می‌شود.

ایران در زمینه بازارهای اخلاقی و توسعه پایدار در ۲ زیر بخش از ۳ زیر بخش سرمایه مادی یعنی اقتصاد زیرزمینی و پولشویی وضعیت مناسبی دارد و در زمینه شاخص سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب عملکرد مناسبی نداشته است.

منابع

الف - فارسی

- آموزگار، جهانگیر. ۱۳۸۸. *اقتصاد خاکستری*، سایت آفتاب، ۱۴ آذر، تهران.
- الوانی، سیدمهدی و علیرضا شیروانی. ۱۳۸۳. «سرمایه اجتماعی، اصل محوری توسعه»، *ماهنامه علمی تدبیر*، شماره ۱۴۷، تهران.
- خلعت بری، فیروزه. ۱۳۸۹. *مجموعه مقالات همایش ملی بازار سرمایه در ایران ۱۴۰۴*، دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- سروش، عبدالکریم. ۱۳۸۰. *اخلاق خدایان*، طرح نو، تهران.
- عرب‌مازار یزدی، علی. ۱۳۸۰. «اقتصاد سیاه در ایران»، (رساله دکتری)، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
- غنی‌نژاد، موسی. ۱۳۹۱. «جایگاه اخلاق در علم اقتصاد»، *دنیای اقتصاد*، شماره ۲۶۵۴، چهارشنبه ۱۰ خرداد.
- طباطبایی یزدی، رویا. ۱۳۹۰. *ساخت شاخص ترکیبی توسعه از منظر سند چشم‌انداز و ارزیابی چهار سال اول اجرای سند چشم‌انداز*، مرکز تحقیقات استراتژیک به سفارش کمیسیون نظارت دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- فوکویاما، فرانسیس. ۱۳۷۹. *پایان نظم*، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان، چاپ اول.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۲. *برآورد اقتصاد زیرزمینی و تحلیل علل شکل‌گیری آن در ایران با استفاده از الگوهای منطق فازی*، دفتر پژوهش‌های اقتصادی، تهران.
- نایب، سعید. ۱۳۸۷. *بنیانهای نظری رابطه اخلاق و اقتصاد و تجربه‌های عملی*، مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، تهران.
- نوربخش، یونس. ۱۳۸۶. «تحلیل جامعه‌شناختی از رابطه دین، فرهنگ با اقتصاد»، *فصلنامه علمی - پژوهشی اقتصاد اسلامی*، سال هفتم، شماره ۲۸.

ب - انگلیسی

Basel Institute on Governance. 2011-2012. "the Basel AML. Index", **Country**

www.SID.ir

Risk Ranking.

- Evensky Jerry. 1993. "Ethics and the Invisible Hand", **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 7, No.2, (Spring 1993), pp.197-205.
- Henderson hazel. 2009. "Democratizing Finance", **For Interprets Service**.
- Hicks, Stephen R. C. 2009. "Ethics and Economics", **Library Economics Liberty**.
- International living. 2009. **Quality of life index**.
- Nicholls Alex. 2007. "what is the future of social enterprise in ethical markets?", **Cabinet office, UK**.
- Schneider, Friedrich; Buehn and Montenegro. 2010. "Shadow Economies all over the World", Name of file: shadow_economies_june8_2010_Final version.do.
- Schneider, Friedrich & Dominik Enste. 2002. "Hiding in the Shadows, the Growth of the Underground Economy", **International Monetary Fund**, March.
- Scheherazade S. Rehman and Hossein Askari, "An Economic Islam city Index (EI)", **Global Economy Journal**, Vol. 10, Issue. 3, 2010.
- Schneider, Friedrich, "Andreas Buehn and Claudio E. Montenegro. 2010. "Shadow Economies all over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007", **Annual Meeting of the Public Choice Society (Monterrey, CA) and also at the 2010 Annual Meeting of the European Public Choice Society (Izmir, Turkey)**.
- United Nations. 2009. "Global challenges facing humanity", **The Millennium project**.
- United Nations. 2009. **Multiple Crisis and Sustainable Development**.
- Wilber, Charles K. 2010. "Economics and Ethics", **for the Elgar Handbook to Economic Methodology Eds**, John B. Davis, D. Wade Hands and Uskali Maki, P2.
- Wilber, Charles K. 1998. **Economics and Ethics**, Printed in the United States of America.
- World Bank. June 2009. **Governance Indicators**, (1996- 2008).
- World Bank Group. 2010. **Aggregate Governance Indicators (1996-2009)**.
- Yale University. 2008 & 2010. **Environmental performance Index (EPI)**, Yale Center for Environmental Law & Policy.
- Uskali Maki, John Bryan Davis, D. Wade Hands, eds. 1998. **The Elgar Handbook to Economic Methodology**, pp. 138- 142.